

УДК 303.04+373.61

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ФЕНОМЕНА «РИЗИК»

Н.М.Черненко

Анотація. У статті проаналізовано сучасні підходи до визначення поняття «ризик», розкрито складність та багатоаспектність феномена ризику, уточнено його особливості.

Ключові слова: ризик, ознаки ризику.

Аннотация. В статье представлены современные подходы к определению понятия «риск», рассмотрены сложность и многоаспектность феномена риск, уточнены его особенности.

Ключевые слова: риск, признаки риска.

Summary. This paper presents the analyze of modern approaches of definition «risk»; complication and multiple aspect of phenomenon «risk» has been revealed; its features has been specified.

Key words: risk, characters of risk.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що слово «ризик» має доволі стародавню етимологію, ґрунтовних досліджень з історії його виникнення не існує. У Європі поняття починає зустрічатися вже в середньовічних джерелах. Поняття «ризик» стало затребуваним тоді, коли в людей з'явилося усвідомлення відповідальності за прийняті рішення.

Історично склалося, що одні тлумачення поняття «ризик» пов'язують його з можливістю отримання позитивних, а інші – негативних наслідків дій, оскільки досягнути певних позитивних результатів неможливо без виконання дій, що можуть призвести й до несприятливих наслідків. Докладних досліджень з історії слова й поняття «ризик» немає, що не дивно, оскільки воно з'являється спочатку відносно не часті й у дуже різних предметних галузях.

Аналіз наукових досліджень. Науковий доробок з дослідження сутності ризику, визначення факторів і причин його виникнення, проблем управління ризиком значний і включає наукові праці відомих українських та зарубіжних учених: А.Альгіна, В.Вітлінського, Л.Віткіна, О.Бобруся, В.Гранатурова, О.Устенка, В.Кравченка, О.Ястремського, Д.Штефанича, Г.Клейнера, І.Балабанова, Є.Уткіна, С.Ілляшенко, В.Черкасова, Г.Чернової, В.Глуценка, С.Хаджирадєвої, Г.Хімічева, М.Хохлова, В.Москвіна, А.Старостіної, О.Шапкіна, А.Мура, К.Хлардена, Т.Удовицької та інших.

Метою статті: систематизувати підходи вчених, фахівців, здобутки вітчизняного й закордонного досвіду щодо визначення поняття ризик та уточнити сутність цього феномену.

Виклад основного матеріалу. Аналіз науково-методичної, енциклопедичної та словникової літератури засвідчує, що одні тлумачення поняття «ризик» пов'язують його з можливістю отримання позитивних, а інші – негативних наслідків дій. Гіпотетично така ситуація пояснюється усвідомленням людьми того, що досягнення певних позитивних результатів неможливе без виконання дій, що можуть призвести й до несприятливих наслідків. Складність та багатоаспектність ризику зумовлює існування різноманітних трактувань даного поняття. Розглянемо найбільш поширені підходи до трактування категорії «ризик».

Походження терміна «ризик» має свої витоки із грецьких слів «rīdsikon, rīdsa» – «стрімчак, скеля»; в італійській мові «risiko» – «небезпека, погроза»; «risicare» – «лавірувати між скель»; французькій

«risque» – погроза, ризикувати (буквально – об’їжджати стрімчак, скелю); латинській мови «rescum» – «скеля / небезпека зіткнення з нею».

У довідковій літературі і словниках «ризик» трактується по-різному: від визначення ризику винятково як характеристики комерційної діяльності до ототожнення ризику з будь-якою діяльністю. Вважаємо, що ризик може як бути присутнім, так і відсутнім у будь-якій діяльності, оскільки вибір залишається за суб’єктом.

На першому етапі ризик був предметом вивчення математики та статистики, оскільки цей процес детермінований накопиченням наукових знань про імовірнісний характер природних і суспільних процесів. На другому етапі ризик стає предметом дослідження значної кількості конкретних наук – теорії ігор, теорії ймовірностей, теорії прийняття рішень, теорії операцій, теорії логіки, психології, соціології, правових наук, психологічної етики, військових, економічних, демографічних, медичних та інших дисциплін.

Вперше поняття «ризик» вперше було визначено в словнику В. Даля, де розглядалося шляхом аналізу дієслова «ризикувати»: «Ризикувати, ризикнути – 1) сподіватися на вдачу, на непевну справу, наважитися, йти на авось, робити щось без розрахунку, піддатися випадковості, діяти сміливо, заповзято, сподіваючись на щастя, ставити на кін (від гри); 2) (що або чим) піддаватися небезпеці, мінливості, невдачі».

У філософії під ризиком учені розуміли ступінь ймовірності передбачуваного результату в процесі становлення нового, поява якого обумовлена не тільки об’єктивними умовами, а й знаннями, умінням і волею колективу, окремої людини. Ризик А. Альгін визначає як діяльність, пов’язану з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, у процесі якої є можливість кількісно та якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі й відхилення від мети [1]. Причому можливість позитивного й негативного відхилення в ризику існує одночасно. Поняття ризику також має багатофакторну природу, яка розкривається в єдиному контексті з такими поняттями, як «невизначеність», «умови невизначеності», «умови ризику». На думку Е. Короткова, невизначеність констатується тоді, коли результатом дії є набір можливих альтернатив, причому ймовірність здійснення кожної з них невідома. Ризик є одним із способів «зняття» невизначеності, що являє собою незнання достовірного, відсутність однозначності, яка неоднорідна за формою прояву й за змістом. Дійсно, одне з головних завдань науки в галузі безпеки та ризику, як переконував Ф. Найт, полягає в тому, щоб забезпечити швидке проходження шляху від невизначеності до ризику, позбавити від необхідності діяти інтуїтивно. Існування невизначеності пов’язане з неповнотою, недостатністю інформації про об’єкт, процес, явище, по відношенню до якого приймається рішення, з обмеженістю можливостей людини в зборі та переробці інформації, з постійною мінливістю інформації про різні об’єкти. Процес прийняття рішень передбачає наявність досить повної і правильної інформації. Однак на практиці така інформація часто буває різномірною, неповною або перекошеною.

Три основних взаємопов’язаних значення надають терміну «ризик» у психології: по-перше, як міра очікуваної невдачі діяльності (вага ризику визначається як добуток ймовірності неуспіху на ступінь несприятливих наслідків); по-друге, як дія, що загрожує певними втратами (мотивований ризик дії припускає отримання ситуативних переваг у діяльності; невмотивований ризик дії не має раціональної підстави; виправданий і не виправданий ризик); по-третє, як ситуація вибору (вибір повинен бути здійснений між менш привабливою і більш привабливою стратегією, ймовірність настання несприятливої події) [6].

Ризик в економічній діяльності вчені розглядали як цілком об’єктивне явище, ще зовсім недавно ризик розглядався у негативному ракурсі – тільки як небезпека, а стосовно сприйняття природи ризику давалися тільки песимістичні оцінки. У тлумачному словнику економіста ризик розглядають як ставлення інвестора до можливості заробити чи втратити гроші [2, с. 226].

Кілька підходів до визначення поняття «ризик» науковці виділяють у менеджменті, а саме: ненадійність, яка властива процесу отримання прибутку від інвестицій; нестабільність, невпевненість у майбутньому, точніше, рівень непевності, пов’язаний з проектом або інвестиціями; невизначеність щодо наслідків дій (невизначеність щодо здійснення тієї чи іншої події в майбутньому); наслідок дій (наслідок дії або бездіяльності, в результаті якого існує реальна можливість отримання невизначених результатів різного характеру, що водночас можуть як позитивно, так і негативно впливати на фінансово-господарську діяльність підприємства); характеристика дій (характеристика рішення, прийнятого суб’єктом у ситуації, коли можливі альтернативи, що реалізуються в багатьох (більше одного) наслідках, існує невизначеність щодо конкретного результату, і принаймні, один з результатів небезпечний); ситуація (ситуація, пов’язана з наявністю вибору з можливих альтернатив шляхом оцінки ймовірності настання ризикозмістовної події, що має як позитивні, так і негативні наслідки); ризик

одночасно і як імовірність настання події, і як наслідок такої події (вартісне вираження ймовірної події, що призводить до втрат); ризик як загроза (подія, яка може відбутися, а може й не відбутися, однак у разі настання такої події можливі три економічні результати: негативний (програш, збиток), нульовий і позитивний (виграш, вигода, прибуток) [7; 8, с. 412; 9].

Вчені зазначають, що ризик є однією з основних проблем сучасного суспільного життя і господарської діяльності в різних сферах національної економіки, у тому числі і системи освіти [10, с. 76]. Типовими ознаками ризику вважають такі: можливість небезпечних втрат (небезпечні втрати, які витікають із специфіки тих чи інших явищ природи й видів діяльності суспільства); загроза втрат ресурсів (втрати ресурсів (виробничих, фінансових, інтелектуальних, кадрових, інформаційних, інтерфейсних та інших), які належать суб'єктам інноваційного процесу (інноваційної діяльності)); невизначеність, вірогідність результату (діяльність суб'єктів господарювання, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, у процесі якої є можливість оцінити вірогідність досягнення бажаного результату або невдачі і відхилення від мети); невизначеність, відхилення від результату, міра віддачі, міра збитків (об'єктивно-суб'єктивна економічна категорія в діяльності суб'єктів господарювання, яка пов'язана з подоланням невизначеності та конфлікту в ситуації оцінювання та неминучого вибору і, як правило, відображає міру відхилення від цілей, від бажаного (сподіваного) результату, міру віддачі, збитків з урахуванням впливу керованих і некерованих чинників, непрямих і зворотніх зв'язків); можливість відхилення результатів, загроза втрат (можливість або загроза відхилення результатів конкретних рішень або дій від очікуваних, як правило – загроза втрати підприємством (установою) частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат у результаті здійснення конкретних видів діяльності); непевна ситуація (ситуація, коли можливий як позитивний, так і негативний результат) [10].

На нашу думку, наведене нижче вченими (В.Гриньова, В.Коюда, Т.Лепейко, Ю.Великий), визначення ризику найповніше розкриває зміст цього поняття. Науковці під ризиком розуміють діяльність, пов'язану з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в ході якої є можливість кількісно та якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі й відхилення від мети [5]. На нашу думку, ризик – це ймовірність виникнення подій, що призводить до певних результатів (позитивного або негативного) при прийнятті рішення. З урахуванням ризику визначаються відповідні показники та відхилення наміченого від дійсного. Однак деякі вчені (П. Грабовой, С. Петрова, С. Полтавцев, В. Гранатуров, О. Шевчук) вважають, що взаємопов'язані й взаємозалежні елементи формують сутність ризику, а саме: можливість матеріальних, трудових, фінансових та інших втрат у зв'язку з вибором (тобто прийняття рішення); відсутність повної упевненості в досягненні поставленої мети; імовірність досягнення необхідного (бажаного) результату; можливість відхилення бажаного від реального [3; 4].

Т. Удовицька виділила ознаки, за якими можна визначати сутність ризику, а саме: специфічний процес вибору альтернатив, варіантів дій у ситуації невизначеності, тобто вибір дії, результат якої визначається випадком; через безпосередню дію (діяльність суб'єкта) у надії на позитивний результат; дію в незрозумілій, невизначеній обстановці, тобто дію в разі наявності небезпеки, загрози; через ймовірність негативного характеру наслідків яких-небудь подій (імовірність помилки або неуспіху в ситуації з декількома альтернативами; збиток, пов'язаний з реалізацією рішення; можливість настання небажаних наслідків у результаті дії випадкових чинників; подія, настання якої містить можливість яких-небудь втрат) [9].

Під ризиком розуміємо наслідок дії або бездіяльності, в результаті якого з'являється реальна можливість отримання невизначених результатів різного характеру, що як позитивно, так і негативно впливають на діяльність навчального закладу.

Висновки. Узагальнюючи представлені погляди провідних науковців щодо сутності феномена «ризик» і враховуючи основні підходи до його визначення, маємо можливість дійти наступних висновків:

1) наявні теоретичні підходи до неоднозначного визначення сутності феномену «ризик» недостатньо повно його характеризують, оскільки традиційно під ризиком розуміють імовірність деякого (зазвичай несприятливого в широкому сенсі цього слова) результату;

2) більшість науковців ризик розглядають як «міру небезпеки», яка в певній конкретній ситуації загрожує життю або здоров'ю людини, а також всього того, що входить у систему її духовних і матеріальних цінностей. Ступінь ризику в цьому випадку буде виражатися відношенням кількості етапів, що на них може вплинути людина, у комплексі заходів (організаційних, технічних), спрямованих на отримання бажаного результату, до всіх заходів, включно з тими, вплив на яких людиною припускався априорі, тобто формою організації творчої діяльності;

3) результати проведеного аналізу доводять, що ризики, які виникають у процесі діяльності будь-якого навчального закладу, слід постійно відстежуватися й приймати запобіжні та попереджувальні дії щодо них.

Література

1. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни. – М.: Мысль, 1989. – с.27-35
2. Гончаров С.М. Тлумачний словник економіста/ за ред. проф. С.М. Гончарова. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 264 с.
3. Грабовой П.Г. Риски в современном бизнесе / Грабовой П.Г., Петрова С.Н., Полтавцев С.И. – М. : Аланс, 1994. – 234 с.
4. Гранатуров В.М. Риски підприємницької діяльності: проблеми аналізу / Гранатуров В.М., Шевчук О.Б. – К. : Зв'язок, 2000. – 152 с.
5. Інвестиційний менеджмент / В.М.Гриньова, В.О.Коюда, Т.І.Лепейко, О.П.Коюда, Ю.М.Великий. – 2-е вид., допрац. і доп. – Харків: ВД «Інжек», 2005. – 664 с.
6. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М. Степанов. – К.: «Академвидав», 2006. – 424 с.
7. Старостіна А. О., Кравченко В. А. Ризик-менеджмент: теорія та практика: Навч. посіб. – К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка»», 2004. – 200 с.
8. Стеченко Д.М., Григорович А.В., Дука А.П. Менеджмент. Словник-довідник: Навч. посіб. для студ. ВНЗ. – Хмельницький: Вид-во «Поділля», 2004. – 587 с.
9. Удовицька Т. А. Проблеми у функціонуванні системи вищої освіти: аналіз можливих ризиків // Грані: науково-теоретичний та громадсько-політичний альманах. – Дніпропетровськ: Вид-во «Грані».– 2012.– № 1(81).– С. 134-137
10. Хімичева Г.І. Аналіз і обґрунтування ризиків інноваційної діяльності ВНЗ / Г.І. Хімичева, Л.М. Віткін, О.В. Бобрусь //Вісник НТУ «ХП». Серія Нові рішення в сучасних технологіях. X: НТУ «ХП», – 2013. – №56 (1029). – 76-83 с.